

УДК 378.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.32>**А. П. Савицька**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри авіаційної англійської мови
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ НА ОСНОВІ ПРОБЛЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті зазначено, що компетентнісна парадигма вимагає розробки інноваційних педагогічних технологій і методик, які б відповідали концепції військової освіти майбутнього. Нині суттєвого значення набуває ефективність процесу оволодіння англійською мовою, яка вже тривалий час є мовою міжнародного спілкування військових. Зазначається, що під час підготовки курсантів залишаються невирішеними й дидактичні проблеми, що відображається на якості виконання завдань за призначенням і безпеці польотів.

Констатовано, що в сучасній військово-авіаційній практиці професійної діяльності військових льотчиків їх комунікативна компетенція включає мовну компетенцію (здатність здійснювати спілкування у всіх видах мовленнєвої діяльності); компетенцію взаємодії (здатність використовувати мовні знання та сигнали для вираження комунікативного наміру у службовій ситуації спілкування); соціокультурну (вміння будувати міжкультурне спілкування з іноземними колегами інших країн); компенсаторну (вміння виходити зі скрутного становища під час польотів); навчально-пізнавальну (здатність самостійно оволодівати іноземною мовою авіаційної спрямованості з використанням сучасних технологій).

Визначено, що проблемне навчання майбутніх військових льотчиків у рамках іншомовної освіти – це особливо організований вид навчально-пізнавальної та квазіпрофесійної діяльності, спрямований на пошук рішення системи пізнавальних, проблемних завдань і проблемних ситуацій комунікативного характеру, в результаті чого відбувається формування навичок і вмінь іншомовного спілкування та взаємодії, оволодіння первинним досвідом льотної діяльності у міжнародному повітряному просторі за допомогою засобів іноземної мови.

Зазначено, що основою підготовки курсантів до польотів повинна стати квазіпрофесійна діяльність, яка носить саме проблемний характер та активізує пошуково-розумову діяльність майбутніх військових льотчиків, відображає сучасні особливості здійснення польотів у міжнародному повітряному просторі та взаємодії з іноземними партнерами, авіадиспетчерами.

Наведено основні підходи, змістове наповнення та технологічні етапи щодо ефективного використання методів проблемного навчання у процесі навчання курсантів дисципліні «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» у вищому військовому навчальному закладі.

Ключові слова: курсанти, англійська мова за професійним спрямуванням, комунікативна компетентність, педагогічна технологія, проблемне навчання.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми пов'язана з особливістю вимог системи безпеки України, яка нині висуває високі стандарти до професійної підготовленості офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил нашої країни та їх іншомовної компетентності.

Підготовка військових льотчиків – це один із найважливіших аспектів розвитку теорії та практики діяльності ЗС України. Тому це викликає потребу вдосконалення їх професійної підготовки та визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх військових льотчиків до льотної діяльності, участі у міжнародних миротворчих операціях. У військово-наукових джерелах науковці наводять недоліки такої підготовки організаційно-педагогічного характеру [1]:

1. Зміст військово-професійної та інших видів підготовки не завжди адаптований до конкретних завдань підрозділів ЗС України.

2. Неповна готовність підрозділів Повітряних Сил ЗС України у складі українського миротворчого контингенту до виконання певних миротворчих функцій з організаційних і методичних причин.

3. Недостатня підготовленість особового складу ЗСУ до професійного іншомовного спілкування з представниками армій інших країн.

4. Недоліки організаційної взаємодії з підрозділами НАТО під час сумісних навчань тощо.

Аналіз наукових праць, праць навчально-методичного та військово-авіаційного характеру, сучасної військово-авіаційної практики дозволив до складу комунікативної компетенції військових льот-

чиків включити такі складники: мовну компетенцію (здатність здійснювати спілкування у всіх видах мовленнєвої діяльності); компетенцію взаємодії (здатність використовувати мовні знання та сигнали для вираження комунікативного наміру у службовій ситуації спілкування); соціокультурну (вміння будувати міжкультурне спілкування з іноземними колегами інших країн); компенсаторну (вміння виходити зі скрутного становища під час польотів); навчально-пізнавальну (здатність самостійно оволодівати іноземною мовою авіаційної спрямованості з використанням сучасних технологій).

Компетентнісна парадигма навчання важливого значення надає комунікативному та соціальному розвитку особистості в процесі творчої діяльності, що здебільшого забезпечується використанням технології проблемного навчання [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні науково-методичні аспекти професійної підготовки фахівців розглядаються у роботах педагогів, психологів, військових, економістів (В. Кремень, В. Моляко, О. Романовський, В. Ягупов). У фундаментальних працях Ю. Бабанським, М. Махмутовим, В. Оконем розкрито, що застосування проблемно-пошукових методів у процесі професійної підготовки суттєво сприяє підвищенню її ефективності, оскільки відповідає завданням розвитку особистості, творчій, пошуковій, дослідницькій діяльності учнів і студентів.

За матеріалами дослідження, у процесі якого був проведений аналіз усіх льотних катастроф у ВПС США за останні 10 років, визначено, що частка їх зумовлена помилками пілотів і вона безперервно зростає (із 33% у 1990 році до 44,5% у 2019 році) [3]. У різних країнах такі цифри нині коливаються від 50 до 90% від загальної кількості авіаційних подій. При цьому до 55% припадає на помилки льотного екіпажу [3].

Останні десятиріччя в Україні проблему професійної надійності людини досліджують у психологічному аспекті як проблему діяльності в особливих умовах. Зокрема, вивчають питання психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України (С. Лебедева); фізіолого-гігієнічні критерії забезпечення професійної надійності льотчиків (О. Волянський), психофізіологічного забезпечення надійності операторської діяльності (В. Горбунов) і військових радіотелеграфістів (Р. Шпак); психологічного прогнозування надійності діяльності офіцерів оперативно-розшукових підрозділів державної прикордонної служби (Ю. Галімов); методики формування професійної надійності пілотів (Ю. Щербина). Проте педагогічні аспекти, які детермінують надійність військових пілотів у міжнародних польотах, не знайшли повного відображення в наукових дослідженнях, зокрема педагогічних.

Метою статті є аналіз дидактичних аспектів використання проблемних методів навчання у ЗВО, розробка педагогічної технології навчання майбутніх військових льотчиків дисципліні «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» на основі проблемного підходу.

Виклад основного матеріалу. Проблемне навчання, як і інші концепції навчання, посідає важливе місце у процесі організації та здійсненні навчально-виховного процесу у ВВНЗ. Науковці для пояснення цієї концепції використовують різні терміни: метод розв'язання пізнавальних задач (Р. Нізамов), проблемне навчання (О. Матюшкін), проблемно-пошукові методи (М. Гарунов), методи проблемного навчання (С. Архангельський). Однак усі вони переконані в тому, що проблемне навчання – один із основних способів залучення слухачів до самостійного наукового пошуку, метод і засіб розвитку їх пізнавальної активності.

Особистий досвід викладання у ВВНЗ дозволяє визначити такі види зростання ступеня проблемності на заняттях: проблемний виклад знань викладачами у поєднанні з репродуктивною діяльністю курсантів; проблемний виклад у поєднанні з самостійною роботою курсантів (за зразком); комбіноване заняття (проблемний виклад у поєднанні з реконструктивно-варіативною діяльністю курсантів); частково-пошукова діяльність курсантів.

Під час навчання курсантів дисципліні «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» нами було використано модифікацію кількох із них, що мало на меті створення проблемних ситуацій викладачем і подальшу навчально-дослідну роботу курсантів на основі пізнавально-спонукальних мотивів. Науковці визначають проблемне навчання в рамках іншомовної освіти як особливо організований вид навчально-пізнавальної діяльності, спрямований на пошук рішення системи комунікативних, пізнавальних, проблемних завдань і проблемних ситуацій, у результаті чого відбувається формування навичок і вмінь іншомовного спілкування, оволодіння досвідом творчої діяльності, а також формування культури мислення і пізнавальних інтересів засобами іноземної мови [4].

Нині основною вимогою до проблемного навчання у ВВНЗ є те, що воно повинно стимулювати до навчального та особистісного зростання і бути реалізованим в усій системі підготовки курсантів. Нами враховано, що поза особистою діяльністю проблемна ситуація не створюється, тому потрібно використати систему теоретичних, практичних і дослідницьких завдань, виконання яких передують засвоєнню нових знань і призводить до виникнення пізнавальної потреби у засвоєнні знань.

Згідно рекомендацій науковців, спроектована нами педагогічна технологія базується на таких трьох рівнях: науковому, теоретико-методичному

та праксиологічному [5]. На науковому рівні технології проаналізовано можливості застосування професійної педагогіки, обґрунтовано цілі, зміст і методи навчання, спроектовано відповідні педагогічні процеси. На теоретико-методичному рівні визначено ієрархію цілей, наповнення змісту, підбрано методи, засоби та організаційні форми навчання курсантів. На праксиологічному рівні проведено практичну реалізацію розробленої технології, зафіксовано результат, який потім пройшов відповідну верифікацію та статистичний аналіз.

Базис педагогічної технології навчання курсантів дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» включає характеристику об'єкта проектування – навчального процесу; таксономію завдань, які відповідають вимогам до мети навчання та мають покроковий технологічний характер; педагогічні умови, які покращують навчання курсантів і створюють можливості для їх творчості та розвитку; етапи як індивідуалізованого, так і групового навчання; програму, де відображено зміст, форми, порядок навчання; систему форм, методів, засобів реалізації навчання; критерії продуктивності навчання та основні показники. Технологія включає пов'язані між собою компоненти: методологічний, організаційний, технологічний, дидактичний, суб'єктний, рефлексивний.

Розроблена педагогічна технологія спрямована на формування лінгвістичної компетенції курсантів (здатність розуміти, лексично та граматично правильно будувати речення); вербально-когнітивної компетенції (здатність обробляти, групувати, запам'ятовувати, актуалізувати в пам'яті знання, факти, які стосуються польотів у міжнародному просторі); вербально-комунікативної компетенції (здатність враховувати контекстність сенсу при побудові мовних одиниць); мета-компетенції тощо (знання понятійного апарату, аналіз та оцінка засобів мовленнєвого спілкування в авіаційній сфері).

Теоретична частина технології навчання була спрямована на оволодіння системою знань щодо сутності, поняття, складників комунікативної компетентності майбутніх військових льотчиків на основі принципів традиційної організації навчального процесу. Практична частина була спрямована на формування у курсантів практичних умінь і навичок вирішення проблемних квазіпрофесійних ситуацій шляхом парної роботи (імітування екіпажів), групових тренінгів, рольових ігор, підготовки та відпрацювання військово-професійних кейсів. Третя частина мала самостійно-рефлексивний характер, де за потреби була можливість отримання консультації викладача.

В основу проблемного навчання курсантів на заняттях із дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» нами покладено про-

блемні ситуації військово-авіаційної діяльності, які мають комунікативний характер. Такі проблемні ситуації стимулюють комунікативну потребу курсантів і пошук варіантів у побудові речень з авіаційної фразеології для висловлювання в процесі іншомовного спілкування. При цьому збільшується активність і продуктивність мислення курсантів щодо подолання навчальних труднощів, які відображають операції та дії професійної діяльності, з'являються елементи творчості тощо. Така діяльність «вмикає» механізми особистісного розвитку, дозволяє виявляти компоненти творчих здібностей особистості майбутнього офіцера військової авіації.

Для спонукання курсантів до пошукової активності під час моделювання дій на заняттях із дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» створювалися проблемні ситуації польотів у міжнародному повітряному просторі, де моделюються ситуації взаємодії з авіадиспетчерами, формуються комунікативні способи професійної діяльності з іноземними колегами. Такі ситуації були двох варіантів: типові, які часто зустрічаються, відомі; ситуації, які виникають украй рідко, нетипові, але можливі. Саме вони і складають зміст базових кейсів досягнень і відповідних компетенцій курсантів: кейс «Екстрена медична допомога під час перевезення місцевого населення з урахуванням порад лікаря, що передаються із землі засобами радіозв'язку (з акцентом на найбільш поширені медичні терміни)», кейс «Дії командира екіпажу у складних ситуаціях здійснення міжнародного польоту шляхом делегування функцій іншим членам екіпажу», кейс «Застосування зброї миротворчим контингентом: правовий аспект і процедура застосування авіаційного бортового озброєння та особистої зброї», кейс «Content of radio exchange during conducting piloting and navigation training flights».

Одне із завдань таких кейсів – створити умови для творчого пошуку курсантами оптимального вирішення проблеми професійного характеру, інтеріоризація яких надасть практичну допомогу в реальних ситуаціях взаємодії під час майбутньої професійної діяльності при виконанні міжнародних польотів як у стандартних ситуаціях, так і в умовах дії стрес-факторів. Для вибору тем для таких кейсів нами здійснено опитування групи експертів (5 військових льотчиків 1 класу), які вказали на основні проблемні ситуації з їх особистого досвіду, які могли б бути вирішені більш ефективно за умови набуття певних знань і навичок ще під час навчання у ВВНЗ.

Під час відпрацювання та наповнення змісту кейсів особлива увага курсантів спрямовувалася на пошук і моделювання як типових ситуацій, так і тих, що можуть призвести до ускладнень під час комунікації у польоті, врахування як одиничного,

так і комплексного впливу факторів на екіпаж і його керування повітряним судном. При формулюванні складних завдань використовувалися проблемні ситуації за такими варіантами: невизначеність умов польоту, несподіванки у повітрі (терміновий зліт, аварійна посадка), помилки у сприйнятті сигналів і команд, стресові ситуації тощо.

Таким чином, проблемне навчання відповідало основним аспектам зазначених підходів і включало такі етапи діяльності курсантів на заняттях із дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)»: організація проблемної ситуації щодо польотів у міжнародному повітряному просторі; формулювання гіпотез і варіантів можливого розвитку ситуацій або ускладнень у повітрі; індивідуальне або групове вирішення проблеми курсантами щодо польотів у міжнародному повітряному просторі; перевірка, тлумачення і систематизація курсантами отриманої інформації при вирішенні проблеми; використання засвоєних знань у теоретичній і практичній діяльності щодо польотів у міжнародному повітряному просторі.

Так, під час розгляду теми «Основи безпеки польотів» на практичному занятті курсантам було запропоновано проаналізувати класифікацію авіаційних подій, можливих під час польотів у МПП. Після цього курсантам було запропоновано розглянути показову в авіаційному світі катастрофу ВАе-146 10 жовтня 2006 року в а/п «Stord» (Норвегія) [61], де екіпаж виконував посадку на відносно коротку і вологу посадкову смугу (1200 м): «Торкання посадкової смуги пройшло добре. Командир повітряного судна натиснув на гальма, але не відчув ефективного гальмування, тому переключив гальма спочатку на резервну, а потім і на аварійну системи, тобто затиснув їх повністю. Повітряне судно викотилося за межі смуги, упало у прірву та загорілося».

На першому етапі вирішення завдання курсантам запропоновано проаналізувати та визначити причини катастрофи, сформулювати головну небезпеку та можливі труднощі.

Під час другого етапу курсанти повинні самі сформулювати англійською мовою дві основні небезпеки аквапланування: суттєве збільшення довжини пробігу під час посадки та можливу втрату керованості, що може призвести до викочування за межі посадкової смуги. Курсанти шукали необхідну інформацію за допомогою довідників, настанов, переліку подібних катастроф і аварій. Викладач мотивував їх до активного пошуку інформації та її обговорення у групі і між собою.

Під час третього етапу курсантам запропоновано визначити основні шляхи щодо запобігання аварій і катастроф. При цьому кожна підгрупа подавала свої пропозиції, які заносилися на дошку, порівнювалися, ранжувалися за достовірністю та практичною значимістю для безпеки польотів.

Наприкінці заняття (4 етап) курсанти формулювали основні пропозиції щодо дій у такій ситуації. При цьому основні команди та радіообмін проводилися англійською мовою, кожен курсант виконував це самостійно за допомогою лінгафонного обладнання. Наприкінці курсанти сформулювали 5 питань або тверджень англійською мовою, які можуть відображати типові помилки взаємодії під час радіообміну, погіршувати сприйняття або розуміння іноземних колег.

Досвід проведення таких занять підтвердив, що основою підготовки курсантів до польотів повинна стати квазіпрофесійна діяльність, яка носить саме проблемний характер та активізує пошуково-розумову діяльність майбутніх військових льотчиків, відображає сучасні особливості здійснення польотів у міжнародному повітряному просторі та взаємодії з іноземними партнерами, авіадиспетчерами тощо.

Висновки і пропозиції. Компетентнісна парадигма навчання дозволяє надати особливого значення комунікативному та соціальному розвитку особистості в процесі творчої діяльності, що здебільшого забезпечується використанням технологій проблемного навчання. Суттєвого значення в аспекті професійної підготовки курсантів до польотів у міжнародному повітряному просторі нині набуває їх іншомовна компетентність.

Запропоновано педагогічну технологію навчання курсантів дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», яка базується на трьох рівнях: науковому, теоретико-методичному та праксиологічному. В основу такої педагогічної технології навчання покладено проблемні ситуації військово-авіаційної діяльності, які мають комунікативний характер, де моделюються ситуації взаємодії з іноземними колегами, авіадиспетчерами, формуються комунікативні способи професійної діяльності, відпрацьовуються базові кейси досягнень і відповідних компетенцій курсантів.

Подальшим перспективним напрямом дослідження вважаємо часткову експериментальну перевірку такої педагогічної технології у ВВНЗ авіаційного профілю.

Список використаної літератури:

1. Керницький О.М. Формування готовності курсантів льотних навчальних закладів до професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 41 (94). С. 155–162.
2. Плачинда Т.С. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців: зарубіжний і вітчизняний досвід. Кіровоград : «Полімед-Сервіс», 2014. 533 с.
3. Москаленко О.І. Роль інтерактивного підходу у вивченні професійно-орієнтованої англійської мови майбутніми пілотами. *Наукові*

- записки : [збірник наукових статей]. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград, 2011. 408 с. Вип. 101. С. 181–188.
4. Білецька І.О. Іншомовна освіта в США: дослідження вітчизняних науковців. Збірник наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини. Умань : Жовтий, 2012. Ч. 1. С. 8–17.
 5. Ценко М.Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / ред. кол.: А.П. Гетьман та ін. Харків : Право, 2014. № 4 (23). 360 с.

Savytska A. Pedagogical technology of teaching English for Special Purposes (ESP) to cadets on the basis of a problem approach

The article states that the competence paradigm requires the development of innovative pedagogical technologies and methods that would correspond to the concept of military education of the future. Today, the effectiveness of the process of mastering the English language, which has long been the language of international communication of the military, is becoming essential. It is noted that at the same time the process of cadets' training involves unsolved didactic problems that affect the quality of tasks for the purpose and safety of flights.

It is stated that in modern military-aviation practice of military pilots' professional activity their communicative competence includes: language competence (ability to communicate in all types of speech activity); competence of interaction (ability to use language knowledge and signals to express communicative intention in the official situation of communication); socio-cultural (ability to build intercultural communication with foreign colleagues from other countries); compensatory (ability to solve a difficult situation during flights); educational and cognitive (ability to master aviation English with the use of modern technologies).

It is determined that problem-based training of future military pilots in a foreign language teaching is a specially organized type of educational, cognitive and quasi-professional activities aimed at finding a solution to the system of problem tasks and problem situations of communicative nature, resulting in upgrading communicative competence, skills and abilities, mastering the initial experience of piloting aircraft in international airspace using foreign languages.

It is noted that the basis for preparing cadets for flights should be quasi-professional activities, which are problematic in nature and intensify search and mental activity of future military pilots, reflects the current features of international flights and interaction with foreign partners and air traffic controllers.

The main approaches, technological stages and their procedural content for the effective use of problem-based teaching methods in the process of teaching cadets in a higher military institution are presented.

Key words: *cadets, English for professional purposes, communicative competence, pedagogical technology, problem-based learning.*